

Den norske landbruks-sosiologien. Historisk påvirkning i nåtidig forskning på familiejordbruket

Hilde Bjørkhaug

Norsk senter for bygdeforskning

Hva er landbruks- og matsosiologi – og kan ”klassikerne” brukes til å forklare familiejordbrukets utvikling og overlevelse i Norge? Denne artikkelen går tilbake til røttene til agrarsosiologien og diskuterer hvilken betydning både kjente og ikke fullt så kjente klassikere har hatt for landbruks- og matsosiologien og utvikling av teori om og forskning på familiejordbruket. Landbruks- og matsosiologi er nå et etablert felt innenfor sosiologien, både nasjonalt og internasjonalt. Feltet har et empirisk næringsfokus på landbruket som et sted for produksjon av mat og fiber, fra råvareleverandører til produksjon av ferdige produkter på markedet. Langs disse verdikjedene stilles sosiologiske spørsmål om aktørenes motivasjoner, om økonomisk fordeling, om arbeid og organisering, sosial ulikhet, institusjonelle forhold (reguleringer versus normer og kultur) og ikke minst spørsmål om makt, og maktrelasjoner mellom individer, grupper og sektorer. I disse verdikjedene finner vi også gårdsbrukene, bøndene og deres familier. Artikkelen har sitt analytiske fokus på utviklingen av og overlevelsesnivået til det norske familiejordbruket innenfor et kapitalistisk markeds-system som dominerer markedene i den vestlige verden.

Nøkkelord: Familiejordbruk, landbruks- og matsosiologi, sosiologiske klassikere

*Innledning*¹

Et tilbakevendende tema i sosiologiske publikasjoner og debatter er hvilken betydning ”klassikerne” har hatt, har og bør ha innenfor et moderne sosio-

logifag. Dette gjelder i høyeste grad også innenfor bindestreksdisiplinen landbruks-sosiologi. Dette er en spennende og utfordrende problemstilling i seg selv. I det norske sosiologimiljøet har Ottar Brox (2015) utfordret sine fagfeller gjennom å ta et kritisk oppgjør med all den tiden dagens sosiologer bruker på klassikerne, i forelesningssalene, i debatter og i tidsskriftene. Spesielt er det den tiden moderne sosiologi bruker på å reprodusere, definere og klassifisere klassikernes begrep som får det glatte lag av Brox. Med dette forkaster ikke Brox alt gods fra klassikerne, han mener fortsatt at problemstillingene som ble reist av våre fagforgjengere stadig er like aktuelle. Dette temanummeret i *Sosiologi i dag* setter nettopp søkelys på den arven som finnes i fagtradisjonen, både teoretisk, og også empirisk, gjennom å løfte frem landbrukets posisjon i samfunns- og sosiologifaget. I denne artikkelen diskuterer jeg hvilken kunnskap som har inspirert til og har hatt betydning for utvikling av teori og forskning innenfor det vi i dag kjenner som landbruks- og matfeltet i sosiologien.

Landbruks- og matsosiologi er nå et etablert felt innenfor sosiologien, både nasjonalt og internasjonalt. Empirisk har feltet et næringsfokus, på landbruket som et sted for produksjon av mat og fiber, som leverandør av råvarer inn i ulike biologiske verdikjeder, til produksjon av ferdige produkter på markedet, og til konsum og avfall. Langs disse verdikjedene finnes sosiologiske problemstillinger og spørsmål om aktørens motivasjoner, om økonomisk fordeling, om arbeid og organisering, sosial ulikhet, institusjonelle forhold (reguleringer versus normer og kultur) og ikke minst spørsmål om makt, og maktrelasjoner mellom individer, grupper og sektorer. I disse verdikjedene finner vi også gårdsbrukene, bøndene og deres familier.

I denne artikkelen presenterer jeg noen viktige bidragsytere til agrar-feltet innenfor sosiologien. Vekten legges på de som har vært mest sentrale innenfor den vestlige teoriutviklingen i den moderne landbruks- og matsosiologien. Blant det utvalget som er med i denne artikkelen, er noen av de som kan kalles grunnleggerne av sosiologi-faget, slik som Karl Marx og Max Weber. Artikkelens ambisjon er å diskutere hvilken påvirkning disse sosiologiske klassikerne har hatt på utviklingen av landbruks- og matsosiologi internasjonalt, og ikke minst for forskning og utvikling av dette feltet i Norge. Artikkelen tar opp til diskusjon relevansen av disse og andre bidrag fra samtidige tenkere som Vladimir Lenin (1899/1915), Karl Kautsky (1899) og Alexander V. Cahyanov (1909–1920) for det som i dag omtales som den nye landbruks- og matsosiologien som utviklet seg fra 1960-talet og frem til i dag. Gjennom eksempler fra nyere forskning vil også arven fra andre sosiologiske klassikere,

samt nyere tids viktige teoretiske bidragsyttere, vurderes for det som har blitt den dominerende tradisjonen innenfor norsk landbrukssosiologi.

Artikkelen er strukturert slik: I første del presenterer og diskuterer jeg arven fra klassikerne og deres relevans for dagens landbrukssosiologi. Jeg går deretter videre til en presentasjon av ”den nye” landbrukssosiologien og de ulike retningene som utviklet seg i faget før jeg spør hvilken betydning disse fikk for norsk sosiologi om landbruk og mat. Jeg fordyper meg i studier om familiebrukets overlevelse som organisasjonsform i landbruket og de tradisjoner som har preget norsk landbruks- og matsosiologi i sterkest grad.

Sosiologien om landbruk og mat – hvorfor holder vi oss med et familiejordbruk?

Landbruket har endret seg mye fra førindustriell til moderne tid, men ikke mindre gjennom de siste 50 år. Ifølge Buttel m.fl (1990) var landbruket i etterkrigstiden befolket med stolte bønder og bondefamilier som, som sosial gruppe, nøt politisk, økonomisk og samfunnsmessig støtte. Dagens situasjon preges mer av at bøndene strever med å finne legitimitet for kunne fortsette sitt daglige virke. I et moderne arbeidsliv hvor muligheten for å skape individuelle karrierer er mange og det meste av produksjonen av varer er industrialisert, hvorfor finnes det bønder på familielandbruk, i Norge og i andre deler av den vestlige verden? Kan klassikerne innenfor sosiologifaget hjelpe oss å forklare dette?

De nye sosiologien om landbruket²

Fra slutten av 1960-tallet skjedde det om kan kalles en revitalisering innenfor teoretisering av en sosiologi om jordbruket. En rekke bidragsyttere ble trukket frem i lyset, som Marx (1867) om industrialisering av jordbruket og Weber (1892, 1904) om kommersialisering av jordbruk og økende behov for lønnsarbeidere. I tillegg fantes andre bidragsyttere som var inspirert av disse to: Lenin (1899, 1915) om polariseringen mellom rike landeiere og fattige bønder, Kautsky (1899) om den økende innflytelsen til familiegårder på grunn disses fleksibilitet i tidsbruk og økonomisk struktur og Chayanov (1886) som i tråd med Kautsky hevdet at familiegårdenes overlevelse skyldes at prinsipper for reproduksjon ikke er økonomisk overskudd. Spørsmålene var like, om hva

som skjer med familiejordbruket, diagnosene var ulike. I det følgende skal jeg utdype dette.

Vestlige samfunn var på slutten av 1960-tallet preget av fremveksten av ny kritisk tenking. Kritiske perspektiv fikk også stor innflytelse innenfor samfunnsfagene og fikk stor innvirkning på utviklingen av sosiologien om landbruket (Buttel m.fl. 1990). Denne perioden markerer ifølge Buttel (2001) et paradigmeskifte i sosiologien om landbruket. Allerede etablerte forskere på feltet tok i bruk nye teoretiske verktøy som de hentet fra klassisk litteratur i politisk økonomi og antropologi om landbruket (Goodman & Redclift 1981; de Janvry 1981), gjennom det Buttel (2001:166) kaller en "tilfeldig gjenoppdagelse" av klassikerne. Gjennom dette nybrottsarbeidet kom det også nye sosiologer inn på arenaen for å bidra i teori- og metodeutviklingen.

I 1978 ble det publisert fire viktige bidrag som i ettertid har fått status som pionerer innenfor etableringen av den nye landbruks- og matsosiologien: kanadieren Harriet Friedmanns to bidrag fra 1978 (1978a; 1978b) amerikanerne Susan A. Mann og James M. Dickson (1978) og engelskmannen Howard Newby (1978). Disse akademikerne og deres arbeid fremsto nærmest som en neo-marxistisk bevegelse som gjentok det som hadde vært klassikernes spørsmål: Hvorfor har et familiebasert landbruk overlevd i de kapitalistiske samfunnene? Når vil familielandbruket bukke under for de kapitalistiske kreftene som dominerer resten av samfunnet? Arbeidene bygde på politisk økonomiske tilnærminger, og baserte sine analyser på en gjenoppdagelse av de klassiske teoretiskere bidragene fra Marx og Weber, men også fra de mindre kjente teoretiske arbeidene til Lenin, Kautsky og Chayanov (Buttel m.fl. 1990; Blekesaune 1996a; Bjørkhaug 2007). I det følgende presenterer jeg hovedinnsikter fra disse arbeidene.

Karl Marx spådde i verket "Kapitalen" (1867) at kapitalismen i landbruket ville utvikle seg etter samme mønster som i industrien. Den teknologiske utviklingen og den nye organiseringen av arbeidet, også i landbruket, ville favorisere strukturering i store bedrifter (Blekesaune 1996a). Systemet ville basere seg på føydalisme, med kapitalistiske leilendinger og proletariske arbeidere på jorden. Dette ble ikke utviklingsbanen i alle kapitalistiske system (se f.eks. Djurfeldt 1981) og i den nye sosiologien om landbruket ble ulike tolkninger av Marx' teori lansert. Flere av tolkningene legger til grunn at bønder, på grunn av næringens innretning, ikke har samme behov som annen kapitalindustri for å alltid produsere med overskudd for å kunne konkurrere med kapitalistiske foretak. Friedmann (1978a; 1978b) og Mann og Dickson

(1978) brukte Marx' argument i sine spørsmål om hvilke særegenheter som finnes i landbruket som bidrar til at landbruket har opplevd en tregere og mer ujevn kapitalistisk utvikling enn andre bransjer. Newby (1978) og senere de Janvry (1981) og Friedland m.fl. (1981) argumenterte på sin side for at kapitalistisk utvikling i det vestlige landbruket bare vil fortsette (Buttel m.fl. 1990: 79–80), og på sikt utradere familielandbruket.

I sitt viktige verk "Den protestantiske etikk og kapitalismens ånd" (1904), utviklet Weber en bredere konseptualisering av kapitalismen som han koblet til rasjonaliteter i samfunnet. I Webers arbeid, oppstår kapitalisering for å skape større effektivitet i produksjonen. Dette skjer gjennom å skille produksjon fra husholdets økonomi. Dette er et interessant scenario for teoretisering av familiejordbruket, hvor husholdning og produksjon er så tett knyttet sammen. I et eget arbeid "Die Verhältnisse der Landarbeiter im ostelbischen Deutschland" (1892) sammenlignet Weber jordbruksforhold på to sider av elven Elbe. Det var ut fra dette arbeidet han også konkluderte med at kommersialisering av jordbruket ville føre til økende bruk av leid arbeidskraft, noe som over tid ville forverre forholdene for landarbeidere som jobbet på gården. Dette ville blant annet skyldes dårlige arbeidsvilkår og usikre kontrakter (se Blekesaune, 1996b). Bindinger til andre utfordrer verdien av å være en selvstendig bonde. Weber mente at verdien av selvstendighet gjorde det mulig å utholde økonomiske bekymringer for bonden og fungerte som et sterkt incentiv for å opprettholde familiebruket. Kritikere av Webers forklaringer henviser til den proletariske falske bevissthet som et grunnlag for slike uttrykk (Se for eksempel Mann 1990).

Flere fremtredende skikkelser bygget videre og utviklet en politisk økonomi som bygget på den marxistiske tradisjonen. I Russland delte Lenin på slutten av det 19. århundre Marx' bekymring for at familielandbruk skulle bli utslettet i kapitalismen, f.eks. i "Kapitalismens utvikling i Russland" (Lenin, 1899). Lenin baserte dette synspunktet på egne studier av landbruk i amerikanske folketellingsdata fra 1900 og 1910. Her identifiserte han en gryende to-delning i landbruksstrukturen, en struktur hvor han mente at kapitalistiske krefter blomstret på bekostning av proletarene. I Russland, identifiserte Lenin tre "lag" blant bøndene: Kulakkene, som var de rike bøndene, en "middelklasse" med bønder og på bunnen av hierarkiet, de fattige småbrukerne. Lenin hevdet at denne strukturen også ville polariseres mot en deling i Russland hvor kulakkene ville vinne terreng som del av landbruksborgerskapet som så ville ansette lønnsarbeidere fra de fattige

bøndene – landbruksproletariatet. Kulakkene i Russland led ellers en ublid skjebne under Stalins regime. Teorier om polarisering innenfor jordbruket har inspirert mange av verkene i den ”nye landbruks-sosiologien” (se f.eks. Buttell 1983; Friedland 1984). Dette er et poeng som jeg kommer tilbake til senere i artikkelen.

Kautsky er også en viktig klassiker som har bidratt til den nye landbruks-sosiologien. Han var også påvirket av Marx, men i sitt hovedverk om landbruket, ”Die Agrarfrage” (1899), fant han ikke støtte for at familielandbruket var i ferd med å utfases og satte spørsmålstegn ved hele hypotesen. I stedet mente han at familielandbruket hadde økt sin innflytelse i Tyskland. Slik endret han heller sitt spørsmål til *hvorfor*. Svaret fant han i en mer industrialisert form for landbruk som i kombinasjon med bedre tilgjengelighet til billig importert korn muliggjorde at bønder også innenfor mindre skala kunne endre sin produksjon og overleve med storfe og melkeproduksjon. Kautsky så at kapitalistene heller investerte i prosessindustrien, og lot bøndene i midtsjiktet få økte muligheter for sin produksjon (ERA-project 2007). Familielandbrukets suksess bygde dels på det faktum at jord er et ikke-fornybart produksjonsmiddel og dels at de fleste innsatsfaktorer til landbruket og produkter fra landbruket enda ikke var utviklet som varer på den tiden, og til slutt at bønder står fritt til å utnytte sin egen arbeidskraft for å kunne overleve som selvstendig (Blekesaune 1996b). Kautsky var en dedikert marxist, men gjennom dette arbeidet bidro han med en alternativ beskrivelse av en kapitalistisk transformasjon tilpasset landbruksfeltet.

Den siste klassikeren ut i denne presentasjonen er Chayanov. Han argumenterte i ”Theory of Peasant Economy” (1986) (en serie med tekster som ble publisert mellom 1909 og 1929), at landbruksproduksjon og brukenes størrelse gjenspeilte landbruksfamilienes behov i forhold til sine forbruk (Blekesaune 1996b). Når produksjonen ble opprettholdt for bare familien, hevdet Chayanov at faktorer som lønn og økonomisk overskudd ble irrelevant. Reproduksjon av familien og gården var et tilstrekkelig mål og en så viktig verdi i seg selv at familie bønder ville kunne betale en høyere pris for jordbruksareal enn kapitalistiske investorer. Gjennom sitt arbeid, utfordret Chayanov Lenins konklusjoner. Chayanov mente at Lenins statistiske analyser ikke avslørte en irreversibel klasse-polarisering og hevdet videre at de russiske bøndene kunne spille en viktig rolle i et fremtidig sosialistisk samfunn. Han mente at bøndene ikke burde ses på som fiender av det russiske proletariatet men heller få hjelp til utvikle seg som moderne individuelle bønder i samvirkeforetak (ERA-project 2007). Slik ble det ikke i Russland.

Mye lærdom kunne trekkes ut av arbeidet til klassikerne, både de rent sosiologiske og de som gjorde empiriske analyser av landbruksstrukturene. Med gjenoppdagelsen av disse teoriene kom fremtiden for familielandbruket i vesten igjen på forskningsagendaen fra slutten av 1970-tallet og utover 1990-tallet, både i Nord-Amerika (som oppsummert av Buttel m.fl. 1990), i Storbritannia (Newby 1983) og i andre vestlige land slik som i Norge (Almås 1984; Blekesaune 1996a) og Sverige (Djurfeldt 1981).

Om å overleve eller å bli slukt

Nylesningen av klassikerne førte til en gruppering mellom to nye skoler i landbruksosiolegien på slutten av 1970-tallet, men handlet enda om familielandbrukets overlevelse eller det å bli slukt av kapitalismen. Survivalskolen understreket, i tråd med Kautsky og Chayanow, hvordan familielandbruket klarer å konkurrere med og overleve kommersielle gårder gjennom at familien jobber på gården, at gården videreføres mellom generasjoner, og at det foregår gjensidig bytte av ressurser mellom familiebruk (Newby 1980; Friedland m.fl. 1981; de Janvry 1981). Subsumtionskolen mente at uavhengige familiegårder ville forsvinne når jordbruksproduksjonen ble mer integrert i industri- og finanskapitalismen. Økonomiske strukturer ville favorisere landbrukskapitalister og store landbruksselskaper på bekostning av familiegårdene og landarbeiderne (Friedmann 1978, 1980; Mann & Dickinson 1978; Mann 1990).

En variant av subsumtionskolen videreutviklet beskrivelser av hvordan en dualistisk landbruksstruktur som karakteriseres ved en deling (i størrelse og antall) mellom særlig store driftsenheter på den ene side, og meget små driftsenheter på den andre, utviklet seg (Buttel 1983). En annen del av denne utviklingen var marginalisering og rask nedgang i antall mellomstore gårder, "the disappearing middle". Både subsumtionskolen og Buttels (1983) referanser til forsvinnende mellomstore bruk innenfor amerikanske driftsformer, har inspirert mange nye studier i vestlige land. Munton og Marsden (1991) testet den dualistiske hypotesen på britisk landbruk, men konkluderte med at det er alt for stort mangfold innenfor ulike tilpassningsformer til å kunne avdekke klare mønstre som viste en utvikling mot bare store og små bruk. Blekesaune (1996a:14) har påpekt, med utgangspunkt i studier av norsk landbruk frem mot 1990-tallet, at hypotesen har tvilsom empirisk støtte. Han

hevder også at hypotesen har mindre relevans i landbrukssystem som bygger på mangesysleri (pluriaktivitet). Pluriaktivitet beskriver situasjoner eller aktiviteter der bønder kombinerer gårdsarbeid med annet arbeid, eller diversifiserer gårdsarbeidet, for å øke husholdningenes inntekter (se f.eks. Eike-land, 1999). Spådommer om en forsvinnende midte vender likevel ofte tilbake som en diagnose på norsk landbruks utvikling, men har ikke materialisert seg ennå (se f.eks. Bjørkhaug, 2006a; 2012). Jeg kommer tilbake til dette senere i artikkelen.

Bidrag fra survivalskolen presenterte alternative innganger til problemstillingene. Disse vektla hvordan ikke-kommersialisert arbeidskraft på gårdene, det at gårder overføres mellom generasjoner, og gjensidig utveksling av ressurser mellom familiebruk, har muliggjort at familiebrukene utkonkurrerer kommersielle gårder over tid (Johnsen 2004:421). Friedmann (1978a; 1978b; 1980), Mann og Dickinson (1978) og Mann (1990) utviklet alle teorier om hvordan familielandbruket kunne stå imot kapitalistisk produksjon og har blitt kalt en hybrid av neo-marxistiske landbruksstudier og Chayanovianisme (se Buttel 2001:168). To ulike argumenter utgjør fundamentet innenfor denne skolen: Et som hevder at småbruk og familiegårder utfører viktige funksjoner for kapitalismen, produserer billig mat, er et fristed for merarbeid og sikrer legitimiteten til kapitalismen. Dette er en funksjonalistisk forklaring som trolig ikke vil holde vann med logiske argumentasjonsteknikker. Det andre fremhever de komparative fortrinn familielandbruket har foran kapitalismen, siden den ikke er avhengig av kontinuerlig overskudd i produksjonen (Buttel 2001). Blekesaune (1996b) vektlegger også at den gode tilgangen til og opp-taket av teknologi viser at familielandbruket har vært i stand til å konkurrere med kapitalistisk jordbruk.

Familiebrukets (fortsatte) overlevelse i Norge

I Norge har sosiologen Reidar Almås' analyser av familiejordbruket hatt stor betydning for formingen av faget. Han hadde imidlertid stor glede av faglige diskusjoner med den svenske sosiologen Göran Djurfeldt. I begge disses analyser av familiebrukets posisjon i moderne norsk og nordisk landbruk var det marxistisk teori og begrepsbruk som var verktøyet som ble tatt i bruk. Djurfeldt (1981) og Almås (1984) diskuterer, ved hjelp av en modifisert og modernisert marxistisk modell, når og hvorfor familielandbruket motstår eller

overlever kapitalismen og kapitalistisk utvikling. Modellen, som ble utviklet av Djurfeldt, tok i bruk begrep fra Marx' analyser om reproduksjon av kapital, investering i produksjonsmidler og grunnrente. Ifølge Almås (1984) kan ikke gårder som ikke kan reproducere seg selv, verken øke produksjonen eller holde tritt med utviklingen. Gårder som ikke klarer å reproducere seg selv gjennom gårdens egne ressurser vil bare overleve på kort sikt, så lenge de kan akseptere en liten inntekt eller supplere husholdningen med lønn fra arbeid utenfor bruket. Almås' tidlige spådom var at disse, før eller senere, enten vil legge ned bruket eller kun opprettholde en marginal produksjon. Fikk han rett? Til det kan jeg allerede røpe at svaret er både ja og nei. Jeg kommer tilbake til mer detaljerte diskusjoner om familiejordbrukets funksjon, sammensetting og ikke minst definisjon litt senere i artikkelen. Jeg vil først vise noen viktige juridiske og politiske milepæler i det norske familie-jordbrukets historie.

Viktige politiske og organisatoriske hendelser har nemlig bremsset tempoet i de økonomiske utfordringene norske bønder har stått overfor, og har kunnet utsette eller avverge det spådde bortfallet av familiegårdene i Norge. Et raskt tilbakeblikk på norsk jus, politikk og landbrukspolitikk i nyere historie kan starte i 1928 da Norge fikk sin første jordlov. Denne loven er historisk situert i en demokratiseringsprosess som har pågått fra frigjøringen etter hundreår med dansk herredømme og den påfølgende unionstiden med Sverige som endte i 1905 (Gjerdåker 2001). Denne loven markerte et radikalt oppgjør med leilendings- og husmannssystemet i Norge. Gjennom loven skulle den enkelte gårdbrukerfamilie få større mulighet til å sikre sitt levebrød gjennom eiendomsrett til jordbruksland (Vinge 2015). Selv om det fremdeles var, og er, store forskjeller mellom små og store bruk, skriver Norge seg med denne loven ut av tradisjonen med herrefolk og leiekontrakter i jordbruket. Med denne loven ble utviklingen videre ulikt eiendoms-systemer i jordbruket i de fleste andre land vi normalt sammenligner oss med.

Politikken for å ivareta gårdsbrukene og strukturen i landbruket ble videre utviklet gjennom landbrukspolitikken. Fra 1960-tallet var det tydelige målsettinger i landbrukspolitikken innrettet mot å opprettholde en stabil andel familiegårdsbruk i Norge (Almås 1984, 1994). På den ene siden ble norsk landbruk beskyttet i markedet gjennom import- og tollrestriksjoner. På den andre siden kom politiske velferdsspørsmål som dominerte dagsorden generelt fra 1970-tallet også inn i landbrukspolitikken. For å sikre den sosiale statusen til bøndene, i et marked som på den tiden slet med fallende priser, ble det utviklet politiske mål om at bønder skulle ha samme inntekt som industri-

arbeidere. Dette målet ble aldri materialisert, men bøndene oppnådde betydelige velferdsgevinster (Almås 1994). Denne perioden, med de debatter og tiltak som ble iverksatt, åpnet også for en kort periode med stor optimisme og vekst i investeringer på norske gårder og økt landbruksproduksjon (Almås 1984, 2004; Blekesaune & Almås 2002).

På 1990-tallet oppsto på nytt en bekymring for fremtiden til landbruket. Samfunnet hadde vært gjennom store endringer, arbeidsmarkedene hadde utviklet seg og urbanisering var et faktum. Uttynning av folk og kompetanse på bygdene ble sett på som en utfordring også for opprettholdelse av landbruket. En annen viktig endring, om ikke nødvendigvis bekymring, var kvinners økte deltagelse i arbeidsmarkedet. Denne kom parallelt med en enorm teknologitvilling i sektoren som også gjorde mange overflødig som arbeidskraft. Begge disse viktige utviklingstrekkene fikk stor betydning for organiseringen av driften og arbeidstiden på gårdene. Industrialiseringen og med den stadig ny og mer effektiv teknologi medførte også så stor produktivitetsvekst at markedene begynte å få problemer med overproduksjon. I Europa snakket man om opphoping av melk i ”melkesjøer” og av smør i ”smørfjell” (Walford 2003).

På ny begynte deler av det akademiske miljøet å bekymre seg for og diskutere fremtiden og overlevelsesevnen til familiebruket, både nasjonalt og internasjonalt (se f.eks. Gasson og Errington 1993; Hill 1993; Djurfeldt 1995; Djurfeldt & Waldenström 1996; Blekesaune 1996a). I første fase av den forskningen som nå kom, oppsto et behov for å etablere og definere hva familiebruket var, for så å identifisere parametere som kunne bringes inn i analyser av den empiriske virkeligheten i jordbruket. Med faste parameter kunne bærekraften i familiebruket som organisasjonsform analyseres over tid. Sentralt i disse studiene var en ambisjon om å analysere sammenvevingen mellom husholdningene og gårdenes virksomheter i den helheten som utgjør familiegården og familiebruket.

De britiske forskerne Ruth Gasson og Andrew Errington argumenterte for å se på enheten familiegården som en familiebedrift. Gasson og Erringtons (1993) definisjon ble et viktig utgangspunkt for mange senere arbeider, internasjonalt så vel som for den norske forskningen på feltet. Den består av følgende seks elementer:

- 1) Gårdens eierskap og ledelse av gården er koblet til samme funksjon
- 2) Eier og leder er forbundet via slektskap eller ekteskap

- 3) Familiemedlemmer (inkludert lederfunksjonen) skaffer kapital til virksomheten
- 4) Familiemedlemmer, (inkludert lederfunksjonen) utfører gårdsarbeidet
- 5) Eierskapet og lederfunksjonen til gården overføres mellom generasjoner
- 6) Familien bor på gården (Gasson & Errington 1993: 18).

Gasson og Errington (1993) understreker at for å oppfylle kravene som definerer en familiebedrift, og i dette tilfellet en bedrift som et gårdsbruk, vil kravet om eierskap og kontroll på gården være viktigere enn antall timer denne eieren bruker på gårdsarbeid. Med en slik presisering erkjenner man at teknologiske forbedringer i jordbruket har ført til økt effektivitet og har redusert behovet for menneskelig arbeidsinnsats. Dette er også en erkjennelse av at en del eiere leier ut gårdsdriften til andre, noe som er vanligere i en britisk kontekst enn den norske. Vi ser likevel at med denne definisjonen kan familielandbruket fremstå som en overlevende institusjon i en struktur som i økende grad utføres av deltidsgårdsbruk, på gårder som drives av én person, eller på gårder der arbeidskraften er innleid eller driften utleid til andre. Kravet er at kombinasjonen med eierskap og kontroll over gården ligger i familien.

En av dem som var sterkt uenig i denne definisjonen var Djurfeldt (1995). Helt konkret hevder Djurfeldt gjennom sitt arbeid at Gasson og Errington (1993) helt mangler en forståelse for den komparative fordelene som familiegården har i forhold til det å ikke ha faste kostnader, slik som økt bruk av innleid arbeidskraft vil medføre. Med dette mener Djurfeldt (1995: 5) videre at Gasson og Errington (1993) overser det avgjørende samspillet mellom familien og gårdsdriften som Chayanov identifiserte. Et annet problematisk område er at kravet om eierskap ekskluderer bruk innenfor systemer uten privat eiendomsrett, i leie eller andre eiendomssystem hvor det er vanligere med bruksretter (peasant farming). Definisjonen blir dermed best tilpasset jordeiere i vestlige (kapitalistiske) system. For det norske systemet, slik den private eieren er sikret gjennom jordloven, vil denne delen av definisjonen fungere.

Berkeley Hill (1993: 360–1) hevder også, basert på analyser av gårdsbruk i EU, at uten arbeidskrafts-krav i definisjonen vil ”nesten alle gårder i EU bli klassifisert som familiebruk”. Hill (1993: 361) sitt forslag er å differensiere mellom ulike familietilpasninger ut fra arbeidsinnsats. Delingen vil etter hans inndeling gå mellom gårder hvor familien utgjør så si hele arbeidskraften, til gårder hvor familien utfører over halvparten av alt arbeidet, og mellom gårder

hvor innleid arbeidskraft utgjør over halvparten av arbeidet. Den siste gruppen vil da ikke komme innenfor familiebruks-definisjonen. Djurfeldt (1995) er enig i at som idealtipe blir Gasson og Erringtons (1993) definisjon for bred. Han er imidlertid heller ikke fornøyd med en ren arbeidskraftbasert definisjon av familielandbruket og velger å utvikle sin egen definisjon.

Djurfeldts (1995: 2) definisjon bygger også på at familien utgjør arbeidskraften i gårdsdriften, men anerkjenner at det er et funksjonelt overlapp mellom gården som produksjonsenhet, husholdningen som forbruksenhet og at eierskapet videreføres i slekten. Den norske sosiologen Arild Blekesaune (1996) tar denne definisjonen et steg videre og tilføyer at i reelle driftstilpasninger med inntektsgivende aktiviteter utenfor gården i tillegg til inntekter fra gården, kan det være vanskelig å få til god match mellom en slik strikt definisjon og det en innstramning av begrepet familielandbruk kan innebære. Blekesaune (1996a: 9) hevder at definisjonene mangler et analytisk skille mellom gården og familien, mellom familien som sosial beslutningsenhet og gården som en produksjonsenhet som er nødvendig for å se den gjensidige avhengigheten mellom dem. Med utgangspunkt i dette analytiske skillet mellom gården som en produksjonsenhet og husholdningen som beslutningsenhet skriver Blekesaune at det er mulig å avdekke hvordan husholdningen fordeler ressurser mellom gårdsarbeid og aktiviteter utenfor gården som trengs for å tilfredsstille husholdningens forbruksbehov.

Ulike tilpasninger som det å ha inntektsgivende arbeid utenfor bruket, kan tolkes som en strategi som er tilpasset gårder som er for små til å ivareta forbruksbehovet i husholdningen (Jervell 1999). Når majoriteten nå supplerer husholdningene med inntekter mer enn hva gården kan tilby (se for eksempel Bjørkhaug 2012, Storstad & Rønning 2014) har likevel prosessen for å komme dit tatt tid. Lønnsinntekter fra arbeid utenfor bruket oversteg gårdens inntekter på et gjennomsnittlig norsk gårdsbruk allerede på 1980-tallet (Jervell & Løyland 1998).

Et bredt utvalg av alternativer har blitt identifisert blant bønder som prøver å holde oppe et minimum av produksjon, det vil si å overleve på gårdsdriften. Disse er å justere produksjonen til markedet, jobbe hardere, stramme beltet, diversifisere og engasjere seg i arbeid utenfor gården (Lawrence 1987). Muligheter til å tilpasse eller justere er imidlertid ikke likt fordelt, og er også knyttet til tilgjengeligheten av ulike kilder til kapital (både sosiale og økonomiske) innenfor husholdet (Meert m.fl. 2005). Å drive jordbruk, i kombinasjon med skogbruk, fiske og fangst, har vært en tilpasningsstrategi blant

bønder i Norge i lang tid (Hetland 1986). Ifølge Jervell (1999: 113) kan slike aktiviteter ses på som bærebjelken i den tradisjonelle familiebruksstrukturen. Klimatiske variasjoner, store forskjeller mellom årstidene og korte vekstsesonger har gjort dette helt nødvendig. Tradisjonelle gårdsaktiviteter er mest intense om våren og sommeren. Høst- og vinteraktiviteter har inkludert kommersielt fiske, jakt og arbeid i skogbruket (Bjørkhaug 1998). Slik har gårdsdrift i Norge alltid hatt et tilpasningselement. I dag kan flere av disse ressursene fortsatt tilby muligheter til å diversifisere gårdens inntekt.

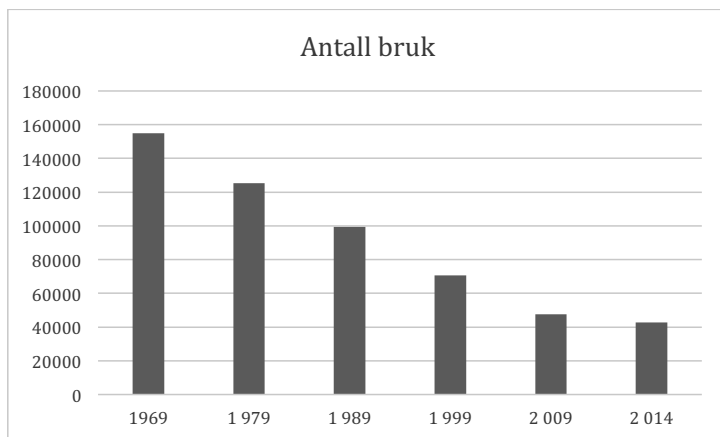
Blekesaunes (1996a) analyser fra 1990-tallet viste at norske gårdshushold har valgt en rekke arbeids- og inntektsstrategier for å opprettholde små og mellomstore gårdsbruk, og Bjørkhaug (2006a) viser at norske familiebruk fremdeles baserer seg på differensierte strategier. En bekymring er likevel at tilpasning til arbeidsmarkedet utenfor kan ha blitt for vellykket: en av fire norske gårdshushold henter mer enn halvparten av inntektene fra gårdsdriften, og motivasjonen for opprettholdelse synker (Bjørkhaug 2012). Forskning som har påpekt disse strategiene gir på den ene siden støtte til survivalskolen hvor linjene går tilbake til Kaustsky og Chayanov. På den andre siden svekkes deterministisk økonomisk teori om at en overgang til kapitalistisk produksjonsform ellers i samfunnet, som Marx argumenterte for, vil føre til forvitring av familielandbruket. Relevansen av klassiske sosiologiske spørsmål og begrep innenfor landbruksosologien er til stede.

I 1984 konkluderte Almås at over tid ville deltidstilpasninger overta for heltidsbruket. Flere tiår og studier senere har imidlertid vist hvordan deltidslanbruket har utviklet seg som en bærekraftig tilpasning for det norske landbruket, også i familiebruksmodellen (se f.eks. Blekesaune 1996a; Bjørkhaug 2007), men også at slike tilpasninger alltid har vært en viktig strategi i norsk landbruk. Historien har altså vist at mangesysleriet har muliggjort gårdshusholdningenes kontroll over egne eiendeler og ressurser og derigjennom hindret utvikling mot kapitalistiske modeller i landbruket (Almås 2002).

Familiebruket i dag

Et norsk familiebruk består normalt av en eier/bruker og ektefelle eller partner. I 2014 var 87 prosent av de norske hovedbrukerne menn og 83 prosent av gårdene ble bebodd av et gift eller samboende par (Storstad & Rønning 2014). Men selv om vi hevder at familielandbruket som *institusjon* har

overlevd, har antallet gårdshusholdninger blitt mye mindre. Figur 1 viser reduksjon i antall gårdsenheter i Norge mellom 1969 og 2014. Syv av ti bruk har sluttet med egen jordbruksproduksjon i denne perioden.

Figur 1. Antall gårdsbruk 1969–2014.

Kilde: Norsk Landbrukssamvirke (2007), SSB (2015)

Bondehusholdningenes beslutninger har altså spent mellom å prøve å *bo* på gården og opprettholde produksjonen eller legge ned gården som driftsenhet, men fortsatt bo på eiendommen, eller å flytte. Det kan også være ulike grunner for å legge ned driften. Det kan være økonomiske, sosiale eller miljømessige grunner, eller en kombinasjon av disse (Gray & Lawrence, 2001). Synkende inntekter, relativt sett i forhold til andre inntektsgrupper, og høye investeringskostnader for å holde tritt med krav til effektivisering og modernisering kan ha tvunget mange bønder til å gå ut av næringen. Fra økonomisk strukturorienterte perspektiver vil en nedgang i antall aktive bruk kunne tolkes som en respons på dagens nyliberalistiske globale markedsforhold når ”dårlige” bønder må slutte eller rasjonelle bønder slutter som en reaksjon på markedskreftene (Gray & Lawrence 2001: 53; Bjørkhaug 2007). Aktørorienterte innganger til spørsmålet har imidlertid bidratt til å forklare mer komplekse sammenhenger mellom lønnsomhet og sannsynligheten for å fortsette med drift. Eksempler på slike forklaringer er endrede verdier, tradisjoner, selvfølelse og identitet (Share m.fl. 1991). Forskning kan slik støtte opp om en weberiansk antagelse

om at det er mye mer enn økonomisk rasjonalitet som holder bønder i familie-landbruket selv om lønnsomheten er lav (Bjørkhaug 2007). Fremdeles er det mange bønder som verdsetter en uavhengig livsstil i landbruket og oppgir dette som begrunnelse for hvorfor de opprettholder produksjonen og livsstilen, til tross for lav økonomisk avkastning for varene som blir produsert på gården (Bjørkhaug 2006b).

Sterk organisering av norske bønder gjennom faglag og samvirker har sammen med en vedvarende politisk vilje til å opprettholde norsk landbruk bidratt til at norske bønder har vært mindre sårbare for endringer i markedet enn bønder i mer liberale markeder (Bjørkhaug & Richards 2008). Økonomisk robusthet har i norsk sammenheng blitt koblet til bønders evne til å endre driftsform i samsvar med endrede rammebetingelser slik som endringer i de direkte overføringene (subsidiar og tilskuddsordninger) via statsbudsjettet eller markante endringer i markedet (forbrukertrender).

Faglitteraturen har brukt mange ulike begreper på de som har valgt å fortsette med gårdsdrift. Å overleve, eller ha en overlevelsesstrategi er av de populære. Begrepet overlevelse gir sterke konnotasjoner, både negative og positive. Ifølge Redclift (1986: 220) er det å overleve i landbruket under kapitalismen vanligvis knyttet til strukturelle endringer snarere enn å motsette seg dem. Hvis man motstår for lenge, risikerer man å ikke overleve. For norske forhold kan det ha relevans å snakke om overlevelse, men som *strategi* er tilpasning et mer treffende begrep enn overlevelse. Det norske familiejordbruket er i høyeste grad levende, både som praksis og som organisasjonsmåte. Familiebruket er noe helt annet enn det var for nær hundre år siden da jordloven sikret bonden privat eiendomsrett til jorda og jorda skaffet arbeid til slekta. Bonden har beslutningsmyndighet om hvordan jorda skal forvaltes, og familiejordbruket gir fremdeles slektene tilhørighet til en familiegård. Som arbeidssted og inntektskilde har familiejordbruket imidlertid blitt en aktivitet for en mye mindre gruppe.

Avslutning

Klassikerne har vært viktige leverandører av teori, begreper og metoder til moderne samfunnsteori – både innenfor makro og mikrososiologi – og til sosiologi om landbruk og mat. Klassikerne har relevans også i dag. Ikke som dogmer, men som inspirasjon til å stille både gamle og nye spørsmål.

Teknisk sett har det norske familielandbruket i hovedsak lenge vært, og er fremdeles, organisert som en relasjon mellom gården (produksjonsenheten) og

husholdet (familien) (Blekesaune, 1996a). Slik har også mye forskning på familielandbruket i den vestlige verden fokusert på strukturelle endringer, i antall og størrelse, og på økonomiske og politiske trender i moderne samfunn (Buttel m.fl. 1990). Tilbakevendende spørsmål har vært: Hvordan kan familielandbruket som institusjon overleve når næringen er blitt kapitalistisk? (Friedmann 1978a, 1978b; Mann & Dickinson 1978). Når vil familielandbrukt bli slukt av de store agri-business selskapene? (Newby 1978; Friedland 1984). Forskningsspørsmålene har i stor grad vært forankret i strukturelle teorier om politisk økonomi og politisk sosiologi (Buttel m.fl. 1990), og bøndenes egen vilje og motivasjon har vært av marginal interesse i disse studiene (Johnsen 2003, Bjørkhaug 2007). Dette betyr ikke at mikrososiologiske studier har vært helt fraværende, men de har i hovedsak vært konsentrert til mellommenneskelige relasjoner som endrede kjønnsmonstre i landbruket (for Norge se for eksempel Almås, 1983 og Brandth, 2002), og har kommet i større volum i senere år.

Landbruket har vært gjennom store endringer og har blitt kraftig rasjonalisert siden 1950-tallet. Strukturen i landbruket har likevel overlevd som en familie- og husholdsbasert økonomisk aktivitet. At dette fremdeles er den dominerende økonomiske organiseringsformen kan ikke forklares ved hjelp av den weberske teori om at husholdninger og produktiv økonomi ble funksjonelt delt, ei heller gjennom marxistiske perspektiver, hvor klassene polariseres og økonomiske funksjoner er innrettet etter kapitalistisk produksjon. Det norske familiebruket har endret seg fra å være en aktivitet som har sysselsatt storfamilien til bli en næringsvei som knapt sysselsetter én person, men hvor familien enda er med og bidrar i de mest intensive periodene. I tillegg er det vanlig både for hovedbruker og partner å ha inntektsgivende arbeid utenfor bruket, og slik sett er pluriaktivitet en like viktig strategi som det var for dagens bønders besteforeldre. Inntektene kan brukes til å reproducere gårdens opprettholdelse, men vil, hvis inntektsgrunnlaget fra gården blir for lite, på sikt overta for gårdsproduksjon. Slik kan Almås' spådommer fra 1984 om at gårder som ikke reproducerer seg vil måtte legges ned, realiseres for de brukene som nå har et så marginalt inntektsnivå relativt sett sammenlignet med inntekter fra arbeid utenfor gården. Ikke på grunn av inntektene i seg selv men på grunn av inntektenes kilde.

Familiebruksstudiene har hatt lokale nedslagsfelt og har vært situert innenfor nasjonalstater. Diskusjonene i denne artikkelen har tatt utgangspunkt i forskning fra vestlige land, primært fra nord-amerikansk og anglosaksisk kontekst og tolkning av klassiske tekster. Det finnes selvsagt flere tradisjoner også

innenfor jordbruksfeltet som bygger på tolkning av de store teoribidragene fra Marx, Chayanov og deres samtidige. Disse har hatt stor betydning for utvikling av forskning i utviklingsland og i deler av verden hvor eiendomssystemer eller markeder ikke opptrer med samme logikk som i vestlige land (se f.eks Theodor Shanin, 1986, introduksjon i en engelsk oversettelse av Chayanovs "The Theory of Peasant Economy").

Sosiologien om landbruket og om matens verdikjeder utvider nå også sin teoretisering utover grensene av nasjonalstaten. Dette skyldes i stor grad den sterke innvirkningen globale markeder for landbruksvarer har på verdikjedene for mat. På dette feltet er det enda viktigere å utvikle forskning og perspektiv som følger globaliseringens økonomiske effekter og fordeling av makt og myndighet på tvers og mellom av ulike økonomiske systemer. En videreutvikling av norsk landbruks- og matsosiologi bør i større grad søke inspirasjon og kunnskap også utenfor det anglo-amerikanske feltet.

Noter

1. Denne artikkelen er realisert gjennom støtte fra Norges forskningsråd og prosjektet AGRI-SPACE (Prosjekt nr 233810). Forfatteren takker redaksjonen i Sosiologi i dag og deres anonyme konsulenter for svært gode innspill til teksten. Jeg vil også takke gode kolleger ved Norsk senter for bygdeforskning og Arild Blekesaune, ISS; NTNU, for faglige diskusjoner gjennom mange år om familiebrukets fremtid i Norge.
2. Det teoretiske grunnlagsmaterialet i artikkelen er basert på forfatterens tidligere arbeid (Bjørkhaug, 2007; 2012).

Referanser

- Almås, R. (1983). *Maskulint og feminint på bygda i dag*. Bygdeforskning notat no. 3, 1983. NLVF's bygdeforskningsgruppe, senter for samfunnsforskning. Universitetet I Trondheim: Senter for bygdeforskning.
- Almås, R. (1984). Norwegian agricultural policy and the family farm, 1945–1982. *Sociologia Ruralis* 24(2), 120–131.
- Almås, R. (1994). The rise and fall of agricultural policy cycles: from planned economy to green liberalism. *Journal of Rural Studies* 10(1), 15–25.
- Almås, R. (red.) (2004). *Norwegian Agricultural History*. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.
- Bjørkhaug, H. (1998). *Institusjonelle ordninger rettet mot forvaltning av rurale*

- ressurser. *Eiendomssystemer, naturvern og lokalbefolkning i Femundsregionen*. R-5/98. Trondheim: Senter for bygdeforskning.
- Bjørkhaug, H. (2006a). Future Prospects of the Average Norwegian Farm. I: Langeveld, H. & Röling, N. (red.): *Changing European farming systems for a better future. New visions for rural areas*. Wageningen: Wageningen Academic Publishers.
- Bjørkhaug, H. (2006b). Sustainable agriculture in the Norwegian farmers' context: Exploring farming habitus and practice on the Norwegian agricultural field. *The International Journal of Environmental, Cultural, Economic and Social Sustainability* 4(2), 123–131.
- Bjørkhaug, H. (2007). *Agricultural Restructuring and Family Farming in Norway – Strategies for sustainable practices*. Dr. polit. avhandling i sosiologi. Trondheim: NTNU, 2007:187.
- Bjørkhaug H. & Richards, C. A., (2008). Multifunctional agriculture in policy and practice? A comparative analysis of Norway and Australia. *Journal of Rural Studies* 24/1: 98–111.
- Bjørkhaug, H. (2012) Exploring the sociology of agriculture: Family farmers in Norway – future or past food producers? I: Ersaga, D. (red.) *Sociological landscape: Theories, realities and trends*. Rijeka: InTeck.
- Blekesaune, A. (1996a). *Family Farming in Norway. An analysis of structural changes within farm households between 1975 and 1990*. Rapport, 6 1996. Trondheim: Senter for bygdeforskning.
- Blekesaune, A. (1996b). *Agrarsosiologien og dens bidrag til de samfunnsvitenskapelige perspektiver på dagens samfunn*. Paper 7, 1996. Trondheim: Senter for bygdeforskning..
- Blekesaune, A. & Almås, R. (2002). Fra reguleringsiver til markedslogikk – bondehusholdets ulike strategier for å overleve. I: R. Almås, Haugen, M. S. & Johnsen, J. P. (red.): *Bygdeforskning gjennom 20 år*. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.
- Brandth, B. (2002). Gender Identity in European Family Farming. *Sociologia Ruralis* 42(3), 181–200.
- Buttel, F. H. (1983). Beyond the Family Farm. I: Summers, G. (red.) *Technology and Social Change in Rural Areas*. Boulder, CO: Westview Press.
- Buttel, F. H., Larson, O. F. & Gillespie, G. W. (1990). *The Sociology of Agriculture*. New York: Greenwood Press.
- Buttel, F. H. (2001). Some Reflections on Late Twentieth Century Agrarian Political Economy. *Sociologia Ruralis* 41(2), 165–181.

- Brox, O. (2015). *Hva skal vi med klassikerne?* Hentet fra <http://sosiologen.no/2015/09/hva-skal-vi-med-klassikerne/>
- Chayanov, A. V. [1909–1929] (1986). *The Theory of Peasant Economy*. Madison: The University of Wisconsin Press.
- De Janvry, A. (1981). *The Agrarian Question and Reformism in Latin America*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Djurfeldt, G. (1981). What Happened to the Agrarian Bourgeoisie and the Rural Proletariat under Monopoly Capitalism? *Acta Sociologica* 24(3), 167–192.
- Djurfeldt, G. (1995). *Defining and Operationalising Family Farming – the view of a sociologist*. Paper til den 16. Congress of the European Society for Rural Sociology 31. Juli – 4. August 1995.
- Djurfeldt, G. & C. Waldenström (1996). Towards a Theoretically Grounded Typology of Farms: a Swedish Case. *Acta Sociologica* 39(2), 187–210.
- Eikeland, S. (1999). New Rural Pluriactivity? Household Strategies and Rural Renewal in Norway. *Sociologia Ruralis* 39(3), 359–376.
- ERA-project (2007). *Classical Marxism and the Agrarian Question. Lenin on Peasant Differentiation*. Experience Rich Anthropology (ERA-project) http://www.era.anthropology.ac.uk/Era_Resources/Era/Peasants/theory06.html (02.02.2007)
- Friedland, W. H., Barton, A. E. & Thomas, R. J. (1981). *Manufacturing Green Gold*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Friedland, W. H. (1984). Commodity systems analysis: an approach to the sociology of agriculture. *Research in Rural Sociology and Development* 1, 221–235.
- Friedmann, H. (1978a). World Market, State and Family Farm: Social Bases of Household Production in an Era of Wage Labour. *Comparative studies in Society and History* 20, 545–586.
- Friedmann, H. (1978b). Simple Commodity Production and the National Economy. *Journal of Peasant Studies* 6(7), 1–99.
- Friedmann, H. (1980). Household Production and the National Economy. *Journal of Peasant Studies* 7(2), 158–184.
- Gasson, R. & Errington, A. (1993). *The Farm Family Business*. Wallingford: CAB International.
- Gjerdåker, B. (2001). *Til odel og eige: odels- og åsetesrettane gjennom eit millennium, med vekt på dei siste 250 åra*. Oslo: Norsk institutt for landbruks-økonomisk forskning.

- Goodman, D. E. & Redclift, M. R. (1981). *From Peasant to Proletarian*. New York: St. Martin's Press.
- Gray, I. & Lawrence, G. (2001). *A Future for Regional Australia. Escaping Global Misfortune*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hetland, P. (1986) Pluriactivity as a strategy for employment in rural Norway. *Sociologia Ruralis*, 26(3/4), 385–395.
- Hill, B. (1993). The 'Myth' of the Family Farm: Defining the Family Farm and Assessing its Importance in the European Community. *Journal of Rural Studies* 9(3), 59–370.
- Jervell, A. M. & Løyland, J. (1998) Endringer i jordbrukshusholdenes inntekt utenfor bruket 1986–96. *Landbruksøkonomisk Forum (LØF)*. 4(98), 63–75.
- Jervell, A.M. (1999) Changing Patterns of Family Farming and Pluriactivity, *Sociologia Ruralis*, 39 (1), 100–116.
- Johnsen, S. (2003). Contingency Revealed: New Zealand Farmers' Experiences of Agricultural Restructuring. *Sociologia Ruralis* 43(2), 128–153.
- Johnsen, S. (2004). The redefinition of family farming: agricultural restructuring and farm adjustment in Waihemo, New Zealand. *Journal of Rural Studies* 20(4), 19–3.
- Kautsky, K. [1899] (1988). *The Agrarian Question*. London: Zwan Publications.
- Lawrence, G. (1987). *Capitalism and the Countryside. The Rural Crisis in Australia*. Sydney: Pluto Press.
- Lenin, V. (1899) *The Development of Capitalism in Russia. The Process of the Formation of a Home Market for Large-Scale Industry*.
<http://www.marxists.org/archive/lenin/works/1899/devel/index.htm>
 (02.02.2007)
- Lenin, V. (1915). *New Data on the Laws Governing the Development of Capitalism in Agriculture PART ONE—Capitalism and Agriculture in the United States of America*. <http://www.marxists.org/archive/lenin/works/1915/newdev/5.htm> (02.02.2007)
- Mann, S. A. & Dickinson, J. M. (1978). Obstacles to the Development of Capitalist Agriculture. *Journal of Peasant Studies* 5(4), 466–481.
- Mann, S. A. (1990). *Agrarian Capitalism in Theory and Practice*. London: University of North Carolina Press.
- Marx, K. [1867]. Capital. e.g. Hentet fra
<http://www.marxists.org/archive/marx/works/1867-c1/> (04.02.2007/
 04.04.2016)

- Meert, H., van Huylenbroeck, G., Vernimmen, T., Bourgeois, M. & van Hecke, E. (2005). Farm Household Survival Strategies and Diversification on Marginal Farms. *Journal of Rural Studies* 21(1), 81–97.
- Munton R. & Marsden, T. (1991). Dualism or Diversity in Family Farming? Pattern of Occupancy Change in British Agriculture. *Geoforum* 22(1), 105–117.
- Newby, H. (1978). The Rural Sociology of Advanced Capitalist Societies. I: Newby, H. (red.) *International Perspectives in Rural Sociology*. Chichester: Wiley.
- Newby, H. (1980). Rural Sociology – a Trend Report. *Current Sociology* 28(1), 1–141.
- Newby, H. (1983). European Social Theory and the Agrarian Question: Towards a Sociology of Agriculture. S. I: Summers, G. E. (red.) *Technology and Social Change in Rural Areas*. Boulder, CO: Westview Press.
- Norsk landbrukssamvirke (2007). Statistikk.
- Redclift, M. (1986). Survival Strategies in Rural Europe: Continuity and Change. *Sociologia Ruralis* 26 (3/4), 218–227.
- Share, P., Campbell, H. & Lawrence, G. (1991) The Vertical and Horizontal Restructuring of Rural Regions: Australia and New Zealand. I: Alston, M. (red.). *Family farming. Australia and New Zealand*. Keypapers Number 2. Wagga Wagga: Centre for Rural Social Research.
- SSB (2015) Strukturen i jordbruket. <https://www.ssb.no/statistikkbanken/selectvarval/Define.asp?subjectcode=&ProductId=&MainTable=Jord-BeDrA&nvl=&PLanguage=0&nyTmpVar=true&CMSSubjectArea=jord-skog-jakt-og-fiskeri&KortNavnWeb=stjord&StatVariant=&checked=true>
- Storstad, O. & Rønning, L. (2014). *Trender i norsk landbruk 2014. Med utviklingstrekk fra 2002 til 2014*. Rapport 6, 2014. Trondheim: Centre for Rural Research.
- Vinge, H. (2015) Food Security, Food Sovereignty and the Nation-State: Historicizing Norwegian farmland Policy. I: Trauger A (red.) *Food Sovereignty in International Context. Discourse, Politics and Practice in Place*. London: Routledge.
- Walford, N. (2003). Productivism is allegedly dead, long live productivism. Evidence of continued productivist attitudes and decision making in South-East England. *Journal of Rural Studies* 19(4), 491–502.

Abstract

The Norwegian agricultural sociology. Historical influence in contemporary research on family agriculture

What is sociology of agriculture and food and can the "classics" help us interpret how family farming develops and why Norwegian farming is still family based? This article goes back to the roots of the agrarian (agricultural) -sociology and discuss what knowledge highly renowned and some not so well known contributors has had for the sociology of agriculture and food and in the development of theory and research on family farming. The sociology of agriculture and food is an established field within sociology, both in Norway and internationally. Empirically the sociology of agriculture and food has an industry focus on agriculture as a location for production of food and fiber, from raw materials to refined products on the market. Along the value chains of agriculture and food are sociological questions asked about the motivation of involved actors, on the distribution of money, work, organization, social inequality, institutional arrangements (regulations versus norms) and not least questions of power, and power relationships between individuals, groups and sectors. Here we also find the farms, farmers and their families. The article has its analytical focus on the development and survivability of the Norwegian family farming system within a capitalist market system that dominates the markets in the western world.

Keywords: Family farming, sociology of agriculture and food, sociological classics